

26. Івакін Г.Ю., Іоаннісія О.М. Вказана праця. – С. 207.

27. Хроника Титмара Мерзебургского // Латиноязычные источники по истории Древней Руси: Германия: IX – первая половина XII в. / Сост. пер., коммент М. Б. Свердлов. – М.; Л., 1989. – С. 69.

28. *Kdmpfer F.* Neue Ergebnisse und neue Probleme bei der Erforschung der profanen Fresken in der Kiever Sophienkirche // Jahrbücher für Geschichte Osteuropas. – 1992. – 40. – Н. 1. – С. 87–88.

29. *Diez E, Demus O.* Byzantine Mozaics in Greece. Hosios Lucas and Daphni. – Cambridge Mass., 1931. – Р. 84, 98; *Комеч А.И.* Древнерусское зодчество конца X – начала XII в. Византийское наследие и становление самостоятельной традиции. – М., 1987. – С. 176–177 *Лазарев В.Н.* Мозаики Софии Киевской. – М., 1960. – С. 154–155; *Він же.* История византийской живописи. – М., 1986. – С. 77.

30. *Іоаннісія О.* Зодчество Давньої Русі від Десятинної церкви до монгольської навали (традиції, зв'язки, розвиток) // Церква Богородиці Десятинна в Києві: До 1000-ліття освячення. – К., 1996. – С. 37.

31. *Айналов Д.В.* К вопросу о строительной деятельности св. Владимира // Сборник в память святого и равноапостольного князя Владимира. – Петроград, 1917. – С. 26–28.

32. *Демус О.* Мозаики византийских храмов. – М., 2001. – С. 103–105.

33. Івакін Г.Ю., Іоаннісія О.М. Вказана праця. – С. 210.

34. Там само. – С. 211.

35. Там само.

36. *Приселков М.Д.* Очерки по церковно-политической истории Киевской Руси: X–XII в. – СПб., 1913. – С. 77, 84.

37. *Honigmann E.* Studies in Slavic Church History. A. The Foundation of the Russian Metropolitan Church according to Greek Sources // Byzantion. – Bruxelles, 1944/45. – Vol. 17. – Р. 128–182, 142–148.

38. Див.: *Щанов Я.Н.* Государство и церковь Древней Руси X–XIII вв. – М., 1989. – С. 23–29.

|| С.Б. РУДЕНКО

|| Про класифікацію матеріальних історико-культурних пам'яток

Проблема класифікації матеріальних історико-культурних пам'яток є однією з найбільш складних і актуальних. Класифікація – це система супідрядних понять, яка відображає зв'язки між ними. Поняття позначають певні явища об'єктивної реальності. Класифікація дозволяє з'ясувати та уточнити зв'язки між явищами об'єктивної реальності у процесі її наукового пізнання. Правильно складена класифікація є орієнтиром у дослідницькій діяльності, є основою для узагальнюючих висновків і прогнозів [12–13]. Для оптимізації фундаментальних досліджень у галузі матеріальної історико-культурної спадщини вкрай необхідною є формулювання класифікації її складових. Недостатня розробка класифікаційної проблематики гальмує розвиток пам'ятокознавчих дисциплін

(музеезнавства, бібліотечного пам'яткознавства, архівознавства, пам'яткознавства нерухомих пам'яток). Суперечність, що зумовлює актуальність дослідження полягає у недостатності наявних розробок, присвячених класифікації матеріальної історико-культурної спадщини – з одного боку, та необхідності зазначених розробок із огляду на розвиток фундаментальних, прикладних досліджень і практичної сфери, пов'язаної з історико-культурними пам'ятками – з іншого.

Матеріальна історико-культурна спадщина як цілісне явище представлена у *різних проявах*. Тому, класифікації пам'яток, як правило, здійснюються в контексті дослідницьких областей, пов'язаних із певними проявами пам'ятки як соціокультурного явища, наприклад, класифікації музейних пам'яток, нерухомих пам'яток тощо. Класифікації поділяються на штучні та природні. Штучні класифікації слугують певній дослідницькій, практичній тощо меті. Природні класифікації відображають сутнісні взаємозв'язки між явищами чи проявами певних явищ. Природні класифікації дозволяють оптимізувати пізнання необхідної частини об'єктивної реальності. Відтак, виходячи з наведеного, одним із основних завдань наукової галузі є класифікація явищ, що входять до її ґносеологічної області.

Природна класифікація матеріальних пам'яток має відображати сутнісні зв'язки між елементами (проявами) цілісного явища матеріальної історико-культурної спадщини, – тож, проблема класифікації пам'яток може бути зведена до проблеми класифікації їх різновидів.

Спроби класифікації пам'ятки як цілісного явища здійснювалися різного часу В.В. Дубровським, Ж.А. Рів'єром, П.В. Боярським, С.З. Зарембою. Однак, погляди зазначених дослідників мали здебільшого інтуїтивних характер і потребують детального аналізу, обґрунтування достовірних положень їх концепцій.

До невирішеної частини проблеми належить відсутність обґрунтованої природної класифікації матеріальних пам'яток як цілісного явища.

Метою даного дослідження є формулювання природної класифікації матеріальних історико-культурних пам'яток, у основі якої лежать сутнісні зв'язки між її об'єктивними проявами (різновидами).

Одним із перших (у 1927 р.) класифікацію пам'яток сформулював відомий український історик і музейник В.В. Дубровський. Він виокремлював «музейні» та «позамузейні» пам'ятки [4–6], тобто фактично розподіляв матеріальну історико-культурну спадщину на рухому та нерухому. Окремо дослідник звертав увагу на архівні пам'ятки [4, с. 68], які, очевидно, як і музейні необхідно, на його думку, віднести до рухомих пам'яток. Нерухомі пам'ятки,

науковець розподіляв на: 1) передісторичні або археологічні; 2) будівельні чи архітектурні; 3) меморіальні; 4) історико-культурні заповідники [6]. Розмежування рухомих та нерухомих пам'яток на даний момент є *загальновизнаним*, є фундаментальним для наукових досліджень матеріальної історико-культурної спадщини; вживається в пам'яткознавчій діяльності, музейній справі, юридичній сфері тощо. Зрештою, класифікація, запропонована В.В. Дубровським, значно вплинула на розвиток пам'яткознавчих дисциплін. Але вона не була обґрунтована. Деталізація різновидів нерухокої спадщини не узгоджена з конкретними критеріями.

Французький дослідник Ж.А. Рів'єр розподіляв «музейні документи» на «первинні», «вторинні» та «бібліотечні». В межах «первинних» науковець виокремлював рухомі та нерухомі «документи» [2, с. 136–137]. Для Ж.А. Рів'єра характерне досить широке розуміння музейності, оскільки дослідник розробляв концепцію «екомузею» – специфічного засобу просторового матеріально-духовного збереження та розвитку культури в системі «людина–природа–артефакти». Саме в такий спосіб був зафіксований у класифікації Ж.А. Рів'єра фундаментальний розподіл пам'яток на рухомі та нерухомі. Водночас, концепція французького науковця містить термінологічні недоліки. Використаний ним термін «музейний документ» слід вважати не досить влучним. Розширення змісту поняття «музей» веде до плутанини та протиріччя між усталеною та новою дефініцією музею. Використання терміну «документ» впливає на точність визначення поняття «музейний документ», оскільки серед документознавців на даний момент не існує єдності щодо визначення терміну «документ».

Дослідник П.В. Боярський зазначав, що «необхідною є розробка цілісного підходу до проблем вивчення, збереження та використання «рухомих» та «нерухомих» пам'яток...» [1, с. 38]. Учений визнає розподіл пам'яток на рухомі (рухомі пам'ятки дослідник фактично ототожнював із музейними пам'ятками, хоча поняття рухокої спадщини є ширшим за змістом) і нерухомі. Проте, створена ним класифікація базувалася на принципах, що відображали авторське бачення пам'ятки як культурного феномену. Класифікацію пам'яток науковець здійснює з точки зору: 1) технологічних характеристик; 2) рівня збереженості матеріальної основи пам'ятки як запоруки автентичності; 3) регіональної значущості [1, с. 38]. Наведені підходи до класифікації відображали відповідно: 1) концепцію вченого, згідно з якою «пам'ятки історії та культури є матеріальними об'єктами, що відображають специфіку, характер та цілепокладання не лише різноманітних технологій, але й загальної технологічної діяльності

людського суспільства в його історичному розвитку...» [1, с. 46]; 2) особливості практичної пам'яткознавчої діяльності; 3) вплив чинного на той час пам'яткоохоронного законодавства. Розроблена П.В. Боярським класифікація в подальшому не знайшла підтримки, адже інтерпретація пам'яток ґрунтується не лише на технологічних характеристиках. Відповідне тлумачення музейних пам'яток дозволяє використовувати їх в якості джерел різноманітної інформації, пов'язаними з різними подіями, соціокультурними сферами, особами тощо. П.В. Боярський виокремлює законсервовані, відреставровані та реконструйовані пам'ятки («новоділи»). Однією з базових властивостей матеріальних історико-культурних пам'яток є їх автентичність як запорука об'єктивності даних які репрезентує пам'ятка, в результаті інтерпретації яких виробляється історико-культурна інформація. Відтак, недоцільним є включення до класифікації пам'яток «новоділів». Виокремлення законсервованих і відреставрованих пам'яток не відбиває сутнісних характеристик явища матеріальної історико-культурної спадщини. Розподіл пам'яток відповідно до регіонального значення відображає лише одну зі сторін аксіологічного ставлення до пам'яток, до того ж – юридично оформленого.

Відповідно до поглядів С.З. Заремби, «виправданим є поділ пам'яток на нерухомі та рухомі» [10, с. 9]. До нерухомих пам'яток український учений відносив «пам'ятки архітектури та містобудування, монументального мистецтва, історії, археології, некрополі, які знаходяться просто неба». Рухомі пам'ятки науковець визначав як «музейні експонати, зокрема, твори мистецтва, документальні пам'ятки, книжкові видання». В цілому, всі пам'ятки С.З. Заремба розподіляв чотири види: 1) історії; 2) археології; 3) містобудування і архітектури; 4) мистецтва. Недоцільним, на думку вченого, було виокремлення документальних пам'яток, пам'яток науки і техніки, етнографії, книгознавства, зброярства, нумізматики, боністики, сфрагістики, іконографії тощо [10, с. 9]. Слід розуміти, що С.З. Заремба (як і П.В. Боярський) вважав некоректним розподіл пам'яток за дослідницькими областями, джерельною базою або за предметом дослідження яких виступає певний різновид пам'яток. Незважаючи на це, на сучасному етапі виокремлення, наприклад, пам'яток науки і техніки науково обґрунтоване [3] і затверджене юридично [7]. Необхідно зазначити, що з дослідницькою метою виокремлення пам'яток за характером інформації, яка в них міститься, цілком допустиме. Проте, в даному випадку мова йде про штучну класифікацію, яка не відбиває сутнісних характеристик пам'яток, на що й звертав увагу С.З. Заремба.

У результаті аналізу зазначених праць слід зробити висновок, що дослідники солідарні щодо необхідності розподілу матеріальної історико-культурної спадщини на 2 класи – рухомих і нерухомих пам'яток. Разом із цим, слід констатувати, що зазначена інтуїтивно вироблена класифікація є теоретично необґрунтованою. Виходячи з цього, необхідно сформулювати теоретичні засади розмежування рухомої та нерухомої історико-культурної спадщини.

Життєдіяльність людини пов'язана із задоволенням матеріальних і духовних потреб. Зазначені потреби реалізуються в освоєному людиною просторі. Її матеріально-перетворююче «олюднення» має кілька вимірів: 1) людина використовує простір для оптимізації задоволення своїх потреб; 2) простір «диктує» людині умови, під які необхідно пристосовуватися при задоволенні потреб; 3) нівелювання просторових умов, за допомогою транспортування предметів, необхідних для задоволення потреб. Зрештою, людина використовує стаціонарні та мобільні об'єкти (як артефакти, так і природного походження). Таким чином, окреслена специфіка матеріально-перетворюючої діяльності людини, що має на меті задоволення матеріально-духовних потреб, зумовлює фундаментальний розподіл пам'яток на рухомі та нерухомі. Пам'ятки можуть бути представлені будь-якими стаціонарними та мобільними об'єктами, що можуть відображати процес освоєння людей у світі як елементи цього процесу.

Матеріальна історико-культурна пам'ятка є системним явищем, ознаками якого є цілісність і розчленованість [14]. Цілісність проявляється у специфічних закономірностях функціонування і розвитку системи, що у випадку з історико-культурними пам'ятками підпорядковане виконанню функції накопичення, збереження та передачі соціально значимої історико-культурної інформації. Специфіка зазначених джерел інформації полягає в тому, що вони є матеріалізованим результатом освоєння людей у світі, опредметненою культурою. Збереження й використання лише одного з класів пам'яток (наприклад, виключно рухомих пам'яток) не може задовольнити інформаційних потреб суспільства, оскільки обмежує різноманіття «предметів культури». Відтак, розчленованість системи матеріальної історико-культурної пам'ятки зумовлена предметною різноманітністю «олюднення світу», опосередковану простором і часом.

Мобільні об'єкти в процесі свого використання набувають різних зв'язків у об'єктивній реальності, які є досить гнучкими і можуть змінюватися. Їх практичне призначення передбачає переміщення у просторі. Тому вилучення мобільного предмету із середовища побутування (за умови фіксації інформації про історію його побутуван-

ня) не позначається на автентичності самого предмета. Стаціонарні об'єкти пов'язані з конкретним природно-антропогенним середовищем. Кардинальна зміна історично обумовленого, «генетичного» середовища стаціонарного об'єкта – або його вилучення із нього – спотворює *автентичність* об'єкта, а значить – зменшує вірогідність об'єктивної інтерпретації. Отже, *розподіл пам'яток на рухомі та нерухомі безпосередньо пов'язаний з їх фундаментальною властивістю автентичності*.

Необхідно дати визначення обом указаним базовим класам матеріальної історико-культурної спадщини. *Нерухомі пам'ятки* – це автентичні джерела соціально значимої історико-культурної інформації, представлені топографічно визначеними фрагментами актуального оточуючого простору, що відображають процес просторового матеріально-духовного освоєння людиною природного середовища. *Рухомі пам'ятки* – це автентичні джерела соціально значимої історико-культурної інформації, представлені мобільними об'єктами, що відображають процес матеріально-духовного освоєння людьми світу.

Певні проблеми класифікації матеріальної історико-культурної спадщини виникають на рівні видової деталізації класів пам'яток. Учені-пам'яткознавці, визначаючи різновиди нерухомих пам'яток, традиційно беруть за основу класифікацію, зафіксовану в законодавстві. З 1978 р. класифікація пам'яток була закріплена в Законі Української РСР «Про охорону та використання пам'яток історії та культури» [8]. Цей закон фактично мав на меті правове регулювання сфери, пов'язаної з нерухомими пам'ятками, проте, у базових визначеннях і класифікації, наведених у даному нормативно-правовому акті, рухома та нерухома спадщина були формально об'єднані. В 2000 р. набув чинності Закон України «Про охорону культурної спадщини» [7], який уточнював класифікацію попереднього законодавчого акту. Відповідно до чинного законодавства об'єкти культурної спадщини за *типами* поділяються на: споруди (витвори), комплекси (ансамблі) та визначні місця.

Використання юридичної термінології в науковій сфері не є цілком коректним – з огляду на особливості зазначених галузей суспільної діяльності. Метою законодавчого акту є окреслення та конкретизація всієї множини нерухомих історико-культурних об'єктів із метою оптимізації правового регулювання відповідної сфери, нехтуючи (якщо це заважає досягненню юридичної мети) науковими засадами побудови класифікації. Натомість, наукова класифіка-

ція (природна) має відображати об'єктивні відношення понять, що абстрактно позначають конкретні явища об'єктивної реальності.

Необхідно проаналізувати наведену класифікацію з наукової точки зору. Специфічною ознакою нерухомих пам'яток є їх зв'язок з історично сформованим природно-антропогенним середовищем. Під час класифікації нерухомих пам'яток необхідно брати до уваги їх *просторово-територіальні координати*. Уточнивши класифікацію об'єктів культурної спадщини за типами, зафіксовану в Законі України «Про охорону культурної спадщини», слід виокремити наступні класифікаційні одиниці нерухокої історико-культурної спадщини: 1) окремі пам'ятки та визначні місця; 2) комплекси (ансамблі) пам'яток; 3) історико-культурні ареали, ландшафти; 4) історико-культурні населені місця. Дана класифікація може бути використана на практиці, сприяючи комплексному збереженню нерухомих історико-культурних пам'яток.

Окремі пам'ятки та визначні місця представлені топографічно визначеними окремими стаціонарними об'єктами та територіями (найменша структурна класифікаційна одиниця нерухокої історико-культурної спадщини). *Комплекси (ансамблі) пам'яток* – це топографічно визначені сукупності стаціонарних об'єктів, що утворюють єдине ціле з утилітарної, мистецької, виробничої, оборонної, побутової тощо точки зору. *Історико-культурні ареали* – топографічно визначені сукупності комплексів (ансамблів) пам'яток, в основі якої лежить традиційний характер історико-культурного природно-антропогенного середовища (успадкована від попередніх поколінь історично сформована об'ємно-просторова структура певної території). *Історико-культурний ландшафт* являє собою топографічно визначене традиційне природне «тло», що «супроводжує» процес просторового освоєння людьми світу. *Історико-культурні населені місця* – це території, представлені кількома історико-культурними ареалами та ландшафтами, що утворюють населений пункт. Наведена класифікація поширюється також на руїни давніх міст, археологічні об'єкти тощо.

У Законі України «Про охорону культурної спадщини» об'єкти культурної спадщини розподіляються за *видами* на: 1) археологічні; 2) історичні; 3) об'єкти монументального мистецтва; 4) об'єкти архітектури та містобудування; 5) об'єкти садово-паркового мистецтва; 6) ландшафтні; 7) об'єкти науки і техніки Деякі вчені пропонують окремо виділити в межах наведеної класифікації некрополістичні об'єкти культурної спадщини [див.: 11].

У зазначеному нормативно-правовому акті не роз'яснено засади класифікації нерухомих пам'яток за видами. Аналіз даної класифі-

кації, дозволяє наступним чином окреслити її засади: 1) соціальна значимість об'єкта для конкретної сфери суспільної діяльності; 2) здатність виступати в якості матеріального втілення соціальної пам'яті про важливі історико-культурні факти, події, процеси, особи; 3) форми антропогенного перетворення природного простору. Дана класифікація фактично відображає *аксіологічне* ставлення до пам'яток. За своєю сутністю дана класифікація є *штучною*. В Законі України «Про охорону культурної спадщини», розрізняється *археологічна, історична, мистецька, архітектурна цінність* тощо [7].

Наведена класифікація з успіхом застосовуються в пам'яткознавчій діяльності, зокрема, під час виявлення об'єктів культурної спадщини. Так, певна будівля, з архітектурної точки зору може бути позбавлена цінності, з огляду, наприклад, на типовість її проекту. Проте, якщо дана будівля пов'язана з історичною подією або історичною постаттю, вона набуває певної історико-культурної значущості. Важливо зазначити, що деякі об'єкти (наприклад, Софія Київська) одночасно належать до кількох видів пам'яток, що створює складнощі при їх класифікації. Незважаючи на певні теоретичні недоліки видової класифікації нерухомих пам'яток, зафіксованої в Законі України «Про охорону культурної спадщини», *пам'яткознавча практика підтвердила правомірність її існування*.

Проблема класифікації рухомих пам'яток розроблена недостатньо. С.З. Заремба, наприклад, відносив до рухомих пам'яток лише «музейні експонати». Дослідник розглядав музеї, архіви та бібліотеки як складові системи інформаційного пам'яткознавства [9, с. 124], розуміючи, що поняття рухомої пам'ятки є ширшим за змістом. Окрім того, С.З. Заремба фактично започаткував *інституційний підхід* до класифікації рухомих пам'яток, але не розвинув його.

Для ефективного інформаційного використання рухомих пам'яток доцільним є їх накопичення в межах специфічних інформаційно-комунікаційної систем. Функціонування зазначених систем забезпечується відповідними інформаційними інститутами. Рухомі пам'ятки можуть бути предметом діяльності трьох інформаційних інститутів: 1) музею; 2) архіву; 3) бібліотеки. Слід уточнити, що в даному випадку мова йде про музей у класичному його розумінні (тобто пов'язаний саме з *автентичними* об'єктами, що відображають історико-культурний розвиток), під яке не підпадають, наприклад, музеї воскових фігур, музеї, присвячені літературним персонажам тощо. Музейний інформаційний інститут покликаний здійснювати практичну діяльність у наступних напрямках: 1) збереження музейних пам'яток; 2) комплектування фондів; 2) науково-фондова робота;

3) науково-дослідна робота; 4) експозиційна діяльність; 5) масова робота (освітньо-виховна, науково-просвітня, пропагандистсько-ідеологічна). З рухомими пам'ятками пов'язані архівні установи, що містять архівні пам'ятки – документи Національного архівного фонду України. Функції бібліотеки в найменшій мірі співпадають із функціями музейних і архівних закладів, проте, в її фондах можуть перебувати книжкові пам'ятки, які мають специфічні особливості, що слід враховувати в межах практичної бібліотечної діяльності.

Кожний із окреслених інформаційних інститутів має свою специфіку. Музейною пам'яткою може бути будь-який мобільний автентичний предмет, придатний для тривалого зберігання, який може доповнити музейну інформаційну систему відповідно до профілю закладу. Музейна інформаційно-комунікаційна система являє собою сукупність музейних пам'яток, що мають на меті в матеріалізованій формі *цілісно* відобразити певне соціокультурне або природне явище в його *предметній різноманітності*. Для реалізації зазначеної мети використовуються *музейні комунікаційні засоби* (насамперед, експозиції та виставки, що передбачають науково обґрунтовану інтерпретацію експонатів). Архів, комплектуючись *документами*, що мають певне історико-культурне значення, покликаний відобразити соціально значимі аспекти *офіційно-документальної* складової процесу освоєння людей у світі, згідно з профілем архівної установи. Предметом діяльності бібліотечних закладів, пов'язаних із історико-культурною спадщиною, є видання, якими традиційно комплектується бібліотека.

Таким чином, рухомі пам'ятки поділяються на *музейні, архівні та бібліотечні*. Інформаційне використання рухомих пам'яток поза зазначеними інфраструктурами є неефективним. Критерієм віднесення рухомих пам'яток до певного виду є їх включення до музейної інформаційно-комунікаційної системи або використання із застосуванням музейних комунікаційних засобів. Деякі рухомі пам'ятки можуть бути одночасно інтегровані до кожної з трьох окреслених інформаційно-комунікаційних систем (наприклад, книги). Рухомі пам'ятки, первинне призначення яких не пов'язане із поширенням у часі та просторі певної інформації, зафіксованої із застосуванням знакових систем, можуть бути використані виключно в межах музейного інформаційного інституту. Водночас, музейні заклади доповнюють архівні установи, оскільки існує значна кількість джерел, що являють собою конкретно-змістову форму втілення інформації (інформація на яких зафіксована у знаковій, аудіовізуальній, мультимедійній формі), які не відображають офіційну сторону життя людей, тому, як правило, не є предметом комплектування архівних установ.

Детальна класифікація в межах окреслених різновидів рухомої історико-культурної спадщини здійснюється відповідно до специфіки практичної діяльності відповідних інформаційних інститутів, а також згідно з класифікаціями об'єктів відповідно до їх первинного призначення. Найбільш складною є класифікація музейних пам'яток, з огляду на їх значну предметну різноманітність.

Класифікацію матеріальної історико-культурної спадщини можна представити у вигляді двох схем, одна із яких відображає традиційну видову класифікацію нерухомих пам'яток

Для матеріальних історико-культурних пам'яток характерною є *«міжвидова мобільність»*. Нерухомі пам'ятки можуть бути трансформовані в музейні предмети (елементи архітектурних будівель, монументальні твори мистецтва, надгробки). При цьому, слід підкреслити, що з вилученням *нерухомої пам'ятки з історично чітко зафіксованого географічного середовища, вона перестає бути нерухомою*. Матеріальні об'єкти, мобільні за своєю сутністю (наприклад, військова техніка), можуть використовуватися як нерухомі пам'ятки (пам'ятники на честь історичних подій). Рухомі пам'ятки, що складають внутрішнє середовище нерухомої пам'ятки (наприклад, меблі) є її складовими та не можуть бути віднесені до рухомих пам'яток, хоча потенційно, можуть ввійти до складу музейної інформаційно-комунікаційної системи.

Для розуміння класифікації матеріальних історико-культурних пам'яток слід розглянути поняття «музей просто неба». Дане поняття зазвичай ототожнюється зі скансенами – експозиціями «просто

неба» зразків архітектурних будівель (зазвичай, етнографічного характеру), вилучених із генетичного середовища. Проте, поняття «музеї просто неба» є ширшим за поняття «скансен», оскільки може бути пов'язане як із нерухомими за сутністю пам'ятками, так і з мобільними об'єктами, що за певних обставин (наприклад значні розміри) не можуть бути експоновані в приміщенні (наприклад, експозиції військової техніки). Специфіка зазначеного типу музейних

закладів полягає у тому, що: 1) нерухомі пам'ятки, після вилучення із генетичного середовища перетворюються на *рухомі пам'ятки* та використовуються як *музейні пам'ятки*; 2) комплекс пам'яток «музею просто неба» *набуває ознак нерухомої пам'ятки*, оскільки є стаціонарним утворенням на певній території, яка уподібнюється до музейної будівлі. Останню рису «музеїв просто неба» необхідно врахувати при забудові прилеглих територій аби уникнути викривлення сприйняття його пам'яток. Як і у випадку з нерухомими пам'ятками, недопустимим є перенесення «музею просто неба» в інше місце.

Таким чином, матеріальна історико-культурна пам'ятка є доцільно збереженим об'єктом, що відображає процес матеріально-духовного освоєння людей у світі, одночасно виступаючи в якості елемента даного освоєння. Природна класифікація матеріальної історико-культурної спадщини має базуватися на сутнісних зв'язках між її об'єктивними проявами (різновидами). Сутнісні зв'язки різновидів пам'яток пов'язані з особливостями матеріально-перетворюючої діяльності людини (мобільність і стаціонарність об'єктів) та фундаментальної властивості пам'ятки як феномену культури – автен-

тичності (онтологічний зв'язок з історико-культурною дійсністю, яку пам'ятка відображає). Відтак, доцільним є розподіл пам'яток на рухомі та нерухомі.

Специфіка рухомих пам'яток створює передумови для їх використання в межах певних інформаційно-комунікаційних систем. Функціонування зазначених систем забезпечується відповідними інформаційними інститутами – музеєм, архівом, бібліотекою. Тож, доцільно розподілити рухомі пам'ятки відповідно до інституціонального критерію на музейні, архівні та бібліотечні пам'ятки.

Для українського пам'яткознавства традиційною є класифікація нерухомих пам'яток узгоджена (з певними уточненнями) з чинним законодавством. В її сонові лежить аксіологічне ставлення до пам'яток як джерел різноманітної історико-культурної інформації. Зазначена класифікація є штучною, проте, практика підтвердила доцільність її використання.

Виходячи з просторової специфіки нерухомих пам'яток, що проявляється у зв'язку з конкретним, топографічно визначеним середовищем, доцільним є розподіл нерухомих пам'яток на: 1) окремі пам'ятки та визначні місця; 2) комплекси (ансамблі) пам'яток; 3) історико-культурні ареали, ландшафти; 4) історико-культурні населені місця.

Перспективною є подальша розробка означеної в даному дослідженні проблематики, особливо щодо формулювання детальної класифікації в межах трьох базових видів рухомих пам'яток. Дослідження в зазначеному напрямі мають значне фундаментальне і прикладне значення, оскільки деталізація класифікації створює необхідні передумови для уточнення поняття рухомої пам'ятки.

1. *Боярский П.В.* Введение в памятниковедение. – М., 1990. – 218 с.
2. *Вайдакер Ф.* Загальна музеологія. – Львів, 2005. – 632 с.
3. *Гриффен Л.О., Константинов В.О.* Український технічний музей. – Ніжин: «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2008. – 172 с.
4. *Дубровський В.В.* Історично-культурні заповідники та пам'ятки України. – Х.: Держвидав України, 1930. – 76 с.
5. *Дубровський В.В.* Музеї і пам'ятки природи й культури на Україні // Енциклопедія Українознавства. Загальна частина. Перевидання в Україні / Інститут Української археографії. – К., 1995. – С. 1018–1027.
6. *Дубровський В.В.* Охорона пам'яток культури в УСРР (Відбиток з часопису «Охорона пам'яток культури на Україні», Ч.1). – Х., 1927. – 11 с.
7. Закон України «Про охорону культурної спадщини» / Верховна Рада України. Офіційне видання – К., 2005. – 40 с.
8. Закон УРСР «Про охорону і використання пам'яток історії та культури». – К., 1980. – 23 с.
9. *Заремба С.З.* Нариси з історії українського пам'яткознавства. – К., 2002. – 204 с.

10. *Заремба С.З.* Українське пам'яткознавство: історія, теорія, сучасність. – К., 1995. – 289 с.
11. *Зозуля С.Ю.* Створення реєстру некрополістичних пам'яток України // Праці центру пам'яткознавства. – К., 2006. – Вип. 10. – С. 205–223.
12. *Кондаков Н.И.* Логический словарь-справочник. – М., 1975. – 720 с.
13. Советский энциклопедический словарь. 2-е изд. – М., 1983. – 1600 с.
14. *Філософський словник / За ред. В.І.Шинкарука.* 2-ге вид., переробл. і доп. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.

С.К. РЕЦЬ

До питання про розміщення та походження давньоруського міста Родня

Чому невелика річка Рось дала назву спочатку державі східних слов'ян, а потім – величезній території, яка торкається трьох океанів? Що її виділяє серед інших річок, за що їй така честь?

Вирішення проблем, пов'язаних із розташуванням і походженням міста Родня, згаданого у літопису під 980 р. в гирлі Росі [1], має концептуальне значення для історичної науки. Заслуга Л.І. Похилевича в тому, що він вперше (1864) вказав на існування великої дельти Росі: “Деренковец, село в 12-ти верстах к северу от Староселья, на правой стороне Роси, там, где река эта вступает в Днепровскую долину и, отделяя к юго-востоку болотну низменность, образует дельту пространством в несколько квадратных миль” [2]. Інша його заслуга – правильному визначенні загальної містобудівної схеми великого давньоруського міста: “Два укрепления: одно на Княжьей горе, а другое на урочище Бычак с городищем, отстоящие одно от другого на 3 версты могли, быь боковыи редутами Родни вместе с замквищами, находящимися на горах близ сел Конончи и Хмельной. Этот объем, правда, слишком обширен для города. Но в старину города наши были вообще обширнее нынешних. Страх нападений неприятельских не позволял основывать небольших деревень, а потому все народонаселение страны теснилось в городах, расширяя их предместьями, в середине коих обыкновенно строились замки, куда в случае опасности спасались жители, оставляя свои непрочные жилища в жертву огню неприятельскому. Родня поэтому могла быть также обширным городом...” [3].

Отже, за Л.І. Похилевичем, велике давньоруське місто – це група поселень і укріплень, розосереджена на значній території. Цю думку підтверджують дослідження П.П. Толочка: Київ Х–